

poklic, poroke, starost izseljencev itd.). Poklici so se notranje delili po specializacijah, kar je omogočalo priseljencem, da si niso bili v čelni konkurenci oziroma v konkurenci z ustaljenimi obrtniki. Različni so bili tudi odnosi s stalnim mestnim prebivalstvom, saj so se priseljenci z daljšo sezonsko prisotnostjo po svoje integrirali v mestno tkivo, postali njegov sestavni del, kljub vsakoletni krajši odsotnosti. Drugače je bilo s tistimi, ki so se pojavljali za krajši čas. Ti so ostajali najbolj na obrobju in so bili socialno najmanj cenjeni, če že niso vzbujali nestrpnega odnosa, ali vsaj nezaupanja, ki so ga bili deležni v času starega družbenega reda vsi prostorsko mobilni sloji.

Poseben problem so bili odnosi med sezonsko delovno silo in stalnimi, cehovsko organiziranimi poklici. Mantovski nosači so zaprosili za zaščito pred tujimi sezonskimi nosači in se organizirali v kompaktno delovno skupnost, da bi se zoperstavila konkurenci še boljše organiziranih in med seboj povezanih tridentinskih nosačev. Do konfliktnosti je prihajalo tudi med zidarji. Od tod tudi določba z začetka 18. stoletja, po kateri je moral vsak priseljeni zidar v osmih dneh pristopiti k cehu in plačati predvideno članarino. Obnavljanje določbe v naslednjih desetletjih dokazuje njeno stalno kršenje in prisotnost zidarjev, ki so prihajali delat samo v najugodnejših mesecih leta, nakar so se z zaslužkom vračali domov. Na ta način so se tudi izogibali plačevanju davščin, ki so tako bremenile samo mestne zidarje. Kljub prizadevanjem za zagotavljanje svojih "pravc" je bil zidarski ceh nemočen pred tem pojavom, ki mu je botrovala sama habsburška politika javnih gradenj. Potreba po številni gradbeni delovni sili, ki ji ceh ni mogel zadostiti, je opravičevala doseljevanje sezonskih zidarjev in pomočnikov. Ti niso pristajali na včlanjevanje v cehe in še manj na plačevanje vstopnih davščin, sklicujoč se na izredne razmere, povezane z načrti javnih (predvsem vojaških) gradenj. Priseljenci (in državni gradbeni načrti) so tako razmajali cehovsko organizacijo, da je bila kljub novemu, izredno strogemu redu, uvedenemu leta 1755, popolnoma brez moči.

V primeru čevljarjev je nasprotje med mestnimi obrtniki in priseljenci sovpadala z delitvijo med tistimi, ki so proizvajali obutev iz novega usnja, in drugimi (ne samo priseljenci), ki so obuvala le krpali oziroma predelovali rabljena. Prvi so bili dolžni stopiti v ceh, se ustaliti v mestu in odpreti delavnico, drugi pa so morali ravno tako po zakonu imeti delavnico, stanovati v mestu z družino in pridobiti status mestnega prebivalca. Zato so priseljeni čevljarji skušali na razne načine dokazati, da izpolnjujejo te pogoje: odpirali so zasilne delavnice, se javljali na magistrat s pričami, ki so zagotavljale njihovo dolgoletno prisotnost v mestu, kot pogoj za pridobitev statusa mestnega prebivalca, in uporabljali še mnoge druge načine. V resnici se je pri vseh izkazovalo, da so prihajali v mesto le sezonsko, da so opravljali poklic na cesti oziroma po domovih, da so mnogi imeli

sicer sinove s seboj, ženski del družine pa v domačem kraju. Tako so boj za prevlado v čevljarjem poklicu, za razliko od zidarjev, dobili mestni in cehovsko organizirani čevljarji. K temu je pripomogel tudi razkol znotraj čevljarjev druge kategorije, in sicer na sezonske priseljence in stalno naseljene, ker so bili slednji dolžni plačevati davščine in pristojbine, ki jim jih je izterjal ceh, prvim pa se je vsemu temu uspelo izogibati.

Poleg omenjenih kategorij avtor predstavlja še nekatere posebne primere, kjer je prihajalo do izraza razlikovanje med mestnimi in ustaljenimi obrtniki ter začasnimi priseljenci. Iz celotnega okvira se jasno kaže socialni pomen diskriminante med prostorsko ustaljenostjo in začasnostjo. Ta dva pojma se tesno navezujeta na popolnoma drugačne družbeno-gospodarske potrebe in so zelo zakoreninjene v miselnosti stabilnega oziroma mobilnega prebivalstva. Kar zadeva metodološke in interpretativne aspekte, je avtor dobro izkoristil serialne vire, iz katerih je lahko črpal trdno kvantitativno podatkovno osnovo. Izkazuje pa se, kako težko in tvegano je točneje prodreti v dogajanje brez pritegnitve kvalitativnih virov. Kljub spretnemu obvladanju kvantitativnih informacij in povezovanju z izbrano kvalitativno dokumentacijo ostaja diskurz včasih precej površinski, nikakor pa površen. Avtor včasih tudi ne izkoristi dovolj doneskov tematskih mikroraziskav, nanašajočih se na območja, iz katerih so priseljenjski tokovi izviral. Predvsem študije o selitvenem pojavu v hribovitem svetu ponujajo mnogo sugestij in deloma že izoblikovanih odgovorov na določena vprašanja o migracijskih strategijah, ki v avtorjevem razpredanju ostajajo na hipotetični ravni. S tem, da je pozornost razprave omejena na razmerje med doseljevanjem in delom oziroma poklici, je bralec prikrajšan za podrobnejšo obravnavo mnogoterih zanimivih aspektov, ki se nerazdružljivo prepletajo s predmetom opazovanja, kot na primer družinske strategije, družinska demografija in integracijski procesi. Kljub nedvomni metodološki in vsebinski vrednosti, s katero se delo postavlja enakovredno ob bok mednarodnim študijam te vrste, ostaja po svoje v marsičem nedorečeno, predvsem če pomislimo na njegovo monografsko obliko.

Aleksej Kalc

Raul Merzario: ADAMOCRAZIA. Famiglie di emigranti in una regione alpina (Svizzera italiana, XVIII secolo). Bologna, Il Mulino, 2000, 98 str.

Raul Merzario poučuje gospodarsko in družbeno zgodovino novega veka na milanski univerzi. Velja za enega največjih izvedencev za zgodovino hribovitih območij in gorskih družbenih skupnosti, ki jim je posvetil več monografskih študij, med njimi zelo odmevni deli //

capitalismo nelle montagne in Il paese stretto. V prvem je analiziral prodiranje kapitalističnih oblik gospodarstva v gorski svet prek protoindustrijskih dejavnosti in spremembe, ki so s tem nastajale v družbenih razmerjih. Drugo je posvečeno demografskim aspektom, predvsem poročnim strategijam oziroma vedenjem, ki so bili v zaprtih hribovskih skupnostih posledica omejenega poročnega tržišča, kar je večalo pogostnost sokravnih poročnih zvez. S študijo Adamocrazia avtor sega sedaj še v eno od izrazitih tem gospodarske in socialne zgodovine alpskih območij, to so selitve. Geografsko področje raziskave je t.i. italijanska Švica, ki se analizi ponuja tako zaradi izredno poudarjene mobilnosti prebivalstva kot zaradi bogato ohranjenih dokumentarnih virov. Zato je bilo to območje deležno že velike pozornosti, ki se je osredotočila na zgodovino izseljenskih poklicev oziroma na posamezne vaške skupnosti. Merzario pa se kot prvi spoprijema s sintezo problematike, v katero vgrajuje še dve večinoma zanemarjeni, a temeljni področji, neločljivo prepletenimi s selitvenim vprašanjem, kot sta demografija in zgodovina družine.

Med iztočnicami analize je na prvem mestu šibkost makroanalitične interpretacije migracijskega pojava po determinističnem gospodarskem vzorcu *push/pull*, ki ga je zamajal mikrozgodovinski pristop z dokazi o migracijski nedovzetnosti najrevnejših segmentov družbe zaradi pomanjkanja sredstev za premikanje in znanj oziroma drugih potencialov, potrebnih, da bi se izseljenski korak lahko obrestoval. Drugo izhodišče je dvojna naravnost družinske ekonomije, ki sloni po eni strani na agrarnih dejavnostih v vasi, po drugi na delu "v emigraciji", največkrat v mestu ali tudi drugod. Prva, preživetvena dejavnost, je v domeni žensk, druga, pridobitniška, je stvar moških, obe skupaj pa prispevata h gospodarski bilanci družinskega agregata in se po potrebi dopolnjujeta. Tretje izhodišče je vpliv, ki so ga imele selitve na demografijo. Študije o družini in o poročnem vedenju (celibatu, starosti ob poroki in posledično o nupcialnosti kot stabilizatorju demografskega sistema) so se večinoma zanimale za statične skupnosti. Dejansko pa so selitve bistveno vplivale na dvigovanje poročne starosti, daljšanje časovnih intervalov med rojstvi, na število poročenih, na smrtnost, ki so ji emigranti bili bolj podvrženi kot drugi, in na celibat, ki je zaradi spolne asimetrije ob odsotnosti moških zajemal predvsem ženske. Od tod tudi vpliv na način in modele dovanja.

Italijanska Švica predstavlja nekakšno povezovalno regijo med severnim, nemškim strogo racionalnim, in južnim, italijanskim svetom. Zanj se je uveljavil izraz "terre di mezzo", se pravi "vmesni svet", na katerem sta prisotna oba modela agrarne, prehrabene in bivalne kulture. Tipično italijansko gričevnato krajino označuje v 18. stol. mešanica žitnih in koruznih polj, trtnih, oljčnih in murvovih nasadov, travnikov in kostanjevega gozda. Italijansko kmečko prebivalstvo je revnejše v

primerjavi s severnim nemškim tudi zaradi tega, ker pogosto nima svoje, temveč obdeluje najemniško zemljo, ki je v lasti italijanskih veleposestnikov. Ta zemlja priteguje tudi kmečke priseljenske družine iz Lombardije, kar oblikuje najeminske cene v škodo obdelovalcev in vnaša slabo kri v odnose med domačim in priseljenim prebivalstvom. Trenja zaradi delitve zemlje, izhajajoča iz navezanosti na dobrine kot take bolj kot na njih produkcijsko sposobnost, ne nazadnje vplivajo na odnos do Italije in utrujejo švicarsko italijansko istovetnost.

V novoveškem obdobju je bilo agrarno gospodarstvo italijanske Švice (današnji kanton Ticino) naravnano preživetveno in ni zadoščalo prehrabnim potrebam prebivalstva, ki je zato bilo odvisno od zunanega priliva osnovnih živil: žita, soli in vina. Za to je bil potreben denarni dohodek, ki je ponekod prihajal od krajevnih dopolnilnih dejavnosti (zlasti domače obrti), v Ticinu pa ga je prebivalstvo tradicionalno pridobivalo daleč od doma z izseljevanjem. Agrarno komponento tega integriranega dualističnega gospodarskega sistema so nosile, kot rečeno, ženske, ki so si nalagale na ramena vsa, tudi najtežja fizična opravila, in to tudi ko moško prebivalstvo ni bilo odsotno. S širitvijo protoindustrijskih dejavnosti (tkalne obrti, svilogojstva in svilarstva) je v 18. stol. tudi ženska včasih dopolnjevala družinski dohodek z neagrarnim delom. Kljub temu je ostajalo delo dokaj strogo spolno porazdeljeno, in ravno tako dohodek: denar so prinašali moški iz emigracije, materialne dobrine pa ženske. Tudi če so se ženske delno vključevale v obrtno proizvodnjo (tkalnice), zaradi spolne selitvene specializacije moških gospodarski sistem Ticina ni imel razvojne perspektive kot na sosednjem območju Coma, kjer je bila spolna delitev dela obratna. Moški so ostajali na zemlji, ženske pa so se, tudi z emigracijo, vključevale v neagrarno proizvodnjo, kar je s časom omogočilo prenos teh dejavnosti na domača tla in razvoj krajevne industrije.

Stroga spolna delitev dela in dohodka je imela posledice pri dodeljevanju dote nevestam (izključno denarne in torej iz moških virov), poglobljala je spolno družbeno razlikovanje in vplivala na močno žensko solidarnost, če ne celo socialni antagonizem nasproti moškim. Ženske so vsekakor sprejemale svoj nižji socialni položaj in ga povezovala z "manj vredno" gospodarsko vlogo, ker je ni bilo mogoče monetarno vrednotiti. Socialno razlikovanje se je jasno kazalo tudi v ženski nepismenosti nasproti moškemu šolanju, ki je bilo povezano s poklicno specializacijo. Zaradi skoraj popolne moške odsotnosti večji del leta pa so ženske morale prevzemati "oblastvene" vloge v skupnosti in odločati o zadevah, ki so pristojale na primer vaškim predstavnikom, in enako v domači hiši, kjer so gospodinje uživale najvišji status, nikakor pa statusa gospodaric.

Selitvene procese v hribovitih območjih v novem

veku so dolgo povezovali s preobljudenostjo in posledično revščino ter pomanjkanjem. Dejstvo pa je, da je bilo izseljevanje del omenjenega integriranega gospodarskega sistema in da je ta slonel na soodvisnosti med agrarnim (materialnim) ter selitvenim (monetarnim) dohodkom. Kar se tiče preobljudenosti, ali bolje rečeno demografskega pritiska pa je bil ta lahko spodbuda za selitve ali tudi njihova posledica. Slednji primer je bil jasno razviden, kadar so sezonski emigranti zaradi vojn ali drugih ovir nepričakovano ostali doma, agrarna proizvodnja pa ni mogla zadostiti njihovim potrebam, ker je bila naravnana skladno z nižjim številom prisotnega prebivalstva. Poleg tega je pomanjkanje denarnega zaslužka imelo za posledico nezmožnost nakupovanja prehrambnih dobrin in hkrati rast njihovih cen.

Sezonski ali tudi trajnejši izseljenci so se delili na t.i. selitveno aristokracijo (specializirani poklici, zlasti gradbeniški) in preprostejšo delovno silo. Ti tokovi so se razlikovali po obdobju odsotnosti, kar je bilo odvisno od razlik v agrarni strukturi izvornih območij. Prvi so izhajali iz poljedelskih območij in so se zadrževali v tujini od pomladi do jeseni, drugi so bili doma v višjih legah, kjer je bila razširjena živinoreja, in so zapuščali domove v zimskih mesecih. Poklicno izseljevanje je bilo tesno povezano z razvojem šolstva od srede 17. stol. dalje. Pismenost in vsaj osnovna izobrazba sta bili namreč pomembni predpostavki za opravljanje kvalificiranih poklicev, npr. pri sklepanju trgovskih pogodb, prevzemanju gradbenih del, izračunavanju stroškov in dobička, izdajanju računov, a tudi za korespondiranje z družino prek domačega duhovnika ali notarja. Šolanje se je navadno zaključilo pri 12. letu starosti, nakar so dečki začeli s poklicnim vajenstvom, pri čemer so še vedno obremenjevali družinsko gospodarsko bilanco, razen če se poklica niso učili pri lastnem očetu. Šele po štirih ali petih letih so mladeniči začeli služiti, v gradbeništvu navadno kot zidarji, ki so predstavljali najnižjo specializacijo, nato pa so se, če so vztrajali pri izpopolnjevanju, počasi vzpenjali vse do štukaterjev. Delali so pod gospodarjem, samostojno, najpogosteje pa kot družabniki s sorodniki ali drugimi delavci iz iste vasi. Nespecializirani izseljenci so si v zimskih mesecih služili kruh kot kostanjarji, dimnikarji, nosači in drugačni preprosti delavci. Pri vseh je pomembno, da so kljub odsotnosti vodstvo družine in vse odločitve glede njenih članov ostajale v domeni družinskih poglavarjev, od uravnavanja agrarne ekonomije, odločanja o bodočnosti otrok, sklepanja družinskih zavezništov prek navezovanja sorodstvenih vezi, do porabe denarja, dodeljevanja dote, razpolaganja z materialnimi in nematerialnimi dobrinami v odnosu do posameznih družinskih članov.

Izseljevanje nekvalificiranih poklicev (nosačev, dimnikarjev idr.) je bilo povezano z nizko stopnjo izobrazbe in torej z območji, kjer je razvoj šolstva zamujal. To so bila severnejša območja na višjih legah,

kjer je kmečko gospodarstvo slonelo večinoma na živinoreji in planšarstvu. Nižja izobrazba je korelirana prav s pašništvom, saj pastirstvo ni bilo fizično zahtevno in ga je bilo mogoče zaupati otrokom, ki so zaradi tega zelo zgodaj opuščali šolo. Za ta območja je značilna tudi velika skrb za ohranjanje kmečkega gospodarstva in doma (hiše) kot takega v lasti moškega potomstva, ker je to po etničnem in tudi po postavljenem pravu zagotavljalo izkoriščanje planinskih pašnikov in druge srenjske pravice. Te so bile temeljnega pomena za ohranitev družine in so se prenašale po moški dedni liniji. Od tod razne poročne strategije in vzpostavljanje sorodstvenih zvez, kar se zrcali tudi v sami naselbinski tipologiji. Ta ne pozna večjih strnjenih vasi, ampak rajši manjše gručaste zaselke, ki so združevali družine ožjega sorodstva in istega priimka, po katerem je zaselek dobil tudi ime.

Množično izseljevanje moških je imelo v domačem kraju kot posledico množično "romanje" žensk k notarjem, da bi poskrbele za celo vrsto pravnih zadev, npr. sklepanje kupoprodajnih pogodb, prevzemanje skrbstva za otroke, prijavljanje smrti svojih soprogov v tujini, ureditev dedovanja ter reševanje socialnih posledic

RAUL MERZARIO

ADAMOCRAZIA

FAMIGLIE DI EMIGRANTI IN UNA REGIONE ALPINA
(SVIZZERA ITALIANA, XVIII SECOLO)

IL MULINO
RICERCA

moške "ekonomije odsotnosti". Ni šlo samo za registriranje na tujem preminulih mož, ampak mnogokrat za poizvedovanja po tistih, ki se iz tujine enostavno niso več oglašali, kar ni pomenilo, da so umrli. Problem je bil v tem, ali naj bodo žene priznane za vdove ali pa ne, v drugih besedah, ali naj razpolagajo z imetjem in prevzamejo vlogo ter pravice (a tudi dolžnosti in nemalokrat dolgove) družinskega poglavarja. Lahko je šlo tudi za sestre in brate, otroke ali druge sorodnike oziroma dediče emigrantov. V takih razmerah niso bili redki primeri poligamije pri izseljencih, ki so si privoščili novih soprog kje daleč v tujini. Sicer je med samimi izseljenci veljal zakon s tujko za nespametno dejanje, ker je pomenil definitivno odtujitev od domače srenje.

Posebno problematiko predstavljata vodenje družinskega gospodarstva, ki je zaupano ženski, ampak pod strogim nadzorstvom in po navodilih moškega iz emigracije. To je tudi področje hudih sporov, zaradi različnih želja, neizpolnjevanja moževih navodil, zgrešenih in včasih pogubnih izbir, težav pri vzdrževanju družinske bilance, same delitve in uporabe materialnih dobrin in upravljanja denarnih sredstev, pa tudi delitve dote in imetja med brati, predvsem glede na različne prispevke k družinski ekonomiji in skupnemu imetju. Tovrstni konflikt je zopet povzročal razkol po spolni diskriminanti, namreč med brati, ki so prispevali denar od dela na tujem, in sestrami, katerih delovni prispevek ni bil monetarno izmerljiv.

Izredno zanimivo je nenazadnje vprašanje spolnosti, ki ga zgodovinopisje nasploh zanemara in se redko pojavlja tudi v študijah o izseljevanju, čeprav je tesno povezano bodisi s problematiko družine in njene demografske plodnosti, bodisi z življenjskimi navadami in miselnostjo emigrantov. Dolge odsotnosti od doma in neobremenjenost z (vsaj navidezno) moralnostjo, s katero je bilo prepojeno domače vaško življenje, so izseljence silile k "nečistemu" zadovoljevanju seksualnega nagona. Glede tega avtor podčrtuje, kako so se izseljenci na tujem z leti specializirali ne samo v poklicu, ampak tudi v spolnem občevanju, zlasti v velikih mestih, kjer je cvetela prostitucija. *Coitus interruptus* je bil zato v izvornih območjih poklicno specializiranega izseljenstva zelo razširjen način za omejevanje rojstev, toliko bolj, ker so specializirani poklici vlagali bistveno več sredstev v izobraževanje otrok in so zato imeli "racionalnejši" odnos do družinske reprodukcije. Nadzorovanje rojstev je torej povezano z ekonomskimi interesi in kulturnim oziroma izobrazbenim nivojem. Drugi način za nadzorovanje družinske demografije je bil povezan z dojenjem. Dojenje je vplivalo tako na daljšanje obdobja ženske neplodnosti kot na večjo odpornost dojenčkov in možnosti njihovega preživetja.

Različna tipologija izseljevanja pa je, kot omenjeno, vplivala tudi na sklepanje zakonskih zvez in ustvarjanje družine. Pri izbiri življenjskega partnerja so fantje iskali dekleta, ki so k hiši prinesla več dobrin, dekleta ali tudi

vdove pa poklicno specializirane emigrante. V tej težnji so bili pripravljani sprejemati tudi sokrvne zveze, iskali pa so tudi "prave" družbene zveze, zlasti pripadniki višjih slojev: zidarski mojster je npr. svojega sina ali hčer najraje poročil s hčerjo ali sinom drugega zidarskega mojstra. To je veljalo za južnejše predele Ticina, kjer je bilo razširjeno poklicno izseljevanje. V severnih, revnejših hribovskih območjih pa je bilo za dekleta ali fanta skoraj nemogoče dobiti partnerja iz južnega Ticina, kot tudi iz sosednjih vasi. Tako se je poročno tržišče najpogosteje omejevalo na domače naselje, kar je pomenilo skoraj vedno zvezo znotraj sorodstvenega kroga ali kroga sosedov in ožjih prijateljev. Družinski agregat je bil tu generacijsko razširjen, v smislu, da se je en moški potomec poročil doma in prevzel hišo (s tem tudi srenjske pravice) ter skrb za starše. To je omogočalo ostalim bratom, da so se sezonsko selili v mesto s celo družino, ki je lahko zaposlila več svojih članov ali se ukvarjala s kako družinsko gospodarsko dejavnostjo (primer čokoladarjev). Na območju specializirane emigracije sta torej pri izbiri partnerja prevladovala poklic in socialni status, na območju preprostih poklicev pa sorodstvene in prijateljske zveze ter interesi. Razlike se kažejo tudi v povprečni starosti poročanja, ki je bila v prvem primeru precej višja, ker so nanjo vplivala leta specializacije v poklicu, in v tipologiji družine, s tem da je bil generacijsko razširjeni agregat manj pogost ali, bolje rečeno, manj viden, ker je imel zaradi višje poročne starosti krajšo ciklično življenjsko dobo.

Aleksej Kalc

Anton Bozanić – Petar Strčić: MAHNIĆ I NJEGOVA STAROSLAVENSKA AKADEMIJA. Krk, Poglavarstvo Grada Krka – Povijesno društvo otoka Krka, 2002, str. 113+[1]

Knjižica, rekao bih, dvojce autora dr. Antuna Bozanića i dr. Petra Strčića, "Mahnić i njegova Staroslavenska akademija" izašla je u Krku 2002. godine u Maloj knjižnici "Krčkog zbornika" kao 3. knjiga, a u povodu prijenosa posmrtnih ostataka krčkog biskupa dr. Antuna Mahnića iz Zagreba u Krk 23. studenoga 2002. godine. Izlazak knjižice pomoglo je poglavarstvo grada Krka, Povijesno društvo otoka Krka i Naklada Vitagraf d.o.o. iz Rijeke. Uvodno slovo napisao je gradonačelnik grada Krka Dario Vasilčić.

Mala po obimu i veličini a velika i značajna po svojoj vrijednosti ova je knjiga o životu, djelovanju i značaju biskupa Antuna Mahnića (Mahnića), krčkoga biskupa po prvi put ovoga nedvojbeno značajnoga "čuvara" slavenstva (hrvatstva i slovenstva) na prostorima Hrvatskoga primorja, Julijske Krajine i Istre postavila u povijesno okruženje bremenito događajima i